

POTREBA ZA IZDAVAČKIM OBJEDINJAVANJEM

Sedam knjiga Miraša Martinovića, tematski posvećenih drevnoj antičkoj prošlosti Crne Gore, objavljenih kod najprestižnijih domaćih i inostranih izdavača, u vremenu od 1994. do kraja 2012. godine, po svom ukupnom značaju, umjetničkom dometu, pa čak i dokumentarnim vrijednostima koje sadrže, neosporno zaslužuju da se nađu na okupu, odnosno da se izdaju kao cjelokupni zaokruženi ciklus pod jednim nadnaslovom i istovremeno u istoj nakladi.

Skoro dvije pune decenije daroviti pjesnik Miraš Martinović traga za ostacima i znakovima nekad cvjetajućih gradova na istočnoj jadranskoj obali, znakovima mediteranskih civilizacija koje su prohujale, ali i trajno obilježile lica, krajeve, mentalitet i, konačno, sudbinu ovih prostora. Do Miraša Martinovića Crna Gora kao da je bila zaboravila da je sastavni dio mediteranske tradicije i kulture: Niko se tako dugo, strasno i dosljedno nije bavio njenim mediteranskim licem, ne bar na književnoj ravni, do pisca čudesnih knjiga koje polako otkrivaju i rijetka artefakta jedne, prije svega kulturne arheologije, ali i brojne inspirativne tajne našeg mediteranskog svijeta, oplemenjene poetskom intuicijom njihovog autora.

Od objavljene knjige **Posljednji Eshilov dan** (Geopoetika, Beograd 1994), zatim **Putevi Prevalise** (CID 1999. i u Italiji Mesogea 2001), **Otvaranje Agruvijuma** (CID 2000), **Teuta** (Geopoetika 2002. i KOHA 2010), **Snovi u Doklei** (Plavi jahač, Beograd 2008), **Antički gradovi, snovi i sudbine** (Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Matica crnogorska, Zagreb 2011), pa sve do knjige **Dioklitijsko zavještanje** (Centralna narodna biblioteka Đurđe Crnojević 2012) - pred Martinovićevim čitaocem defiluju ostaci antičkih gradova na istočnoj jadranskoj obali, oživljavaju legende i mitovi sa kojima su živjeli i trajali u sjećanju, ustaju iz zaborava ličnosti i sudbine njihovih znamenitih istorijskih i mitskih protagonista.

Nije slučajno, pored niza drugih, istaknuti hrvatski književnik i publicista, pisac znamenite knjige *Mediteranski brevijar*, rekao za djelo Miraša Martinovića sljedeće: „Mirašu Martinoviću je uspelo da iz sivila erudicije izvuče dragocjeni materijal, zlatne niti koje nije dotaklo vrijeme. Svojom imaginacijom, faktima i stvaralačkim umijećem, pronašao je i uspostavio komunikacije, pa su gradovi oživjeli. Za svaki grad, pišući svoju priču, pronašao originalni ključ, otvorio ga. Tako da svi ovi gradovi sada, raskriljenih kapija čekaju da se u njih uđe“. Albanski pisac Vihar Zhiti označio je Martinovićeva traganja kao univerzalne metafore, a Mirko Kovač za „Antičke gradove, snove i sudbine“ Miraša Martinovića rekao da je to knjiga koju bi rado pročitao Borges, izjavivši pri tom da je Martinoviću to najbliži pisac.

Nije potrebno dalje nabrajati i posebno citirati brojne komplimente koje su, i za pojedinačne knjige iz Martinovićevog antičkog ciklusa, kao i za podrazumijevanu cjelinu od sedam tomova, izrekli značajni pisci, publicisti i uopšte ličnosti iz javnog života. Svi oni su gotovo fascinirani obiljem erudicije, inventivnošću promišljanja i pjesničkim umijećem njihovog autora. Ostavljajući po strani Martinovićevu darovitost, upornost i uopšte književnu ozbiljnost sedam pomenutih knjiga, valja posebno istaći činjenicu da Martinović, za crnogorskog čitaoca, popularno, ali i eruditivno uspješno obnavlja dugo potisnutu svijest o crnogorskoj mediteranskoj istoriji i sudbini. Kao da se pred domaćim čitaocem odjednom otvara čitav jedan dotle nedovoljno poznat univerzum koji nam je bio nadohvat ruke, ali sa mutnim i jedva uočljivim sadržajem i konturama.

Izdavanje sedam ovih Martinovićevih knjiga, istovremeno kao kompleta, prosto se nameće kao izazov i zadatak koji bi imao i svoju komercijalnu vrijednost, rijetku kad je knjiga u pitanju.

Rajko Cerović, Podgorica, februar 2013.

Antički ciklus stihova i proze Miraša Martinovića

Romani: *Putevi Prevalise* (1999), *Otvaranje Agruvijuma* (2000), *Teuta* (2003,2004), *Antički gradovi* (2012), *Dioklitijsko zavještanje* (roman o Vladimiru i Kosari)(2012) i knjige stihova: *Nevidljivi ljetopis* (2010) i *Govor kraljeva* (2011) predstavljaju antički ciklus poezije i proze, koji otkriva tragove starih civilizacija sa prostoru Crne Gore, pretačući ih u raznovrsne literarne a najviše romaneskne forme, otkrivajući na najbolji način nepoznatu, ili malo poznatu Crnu Goru, kroz prvoklasnu literaturu visokih umjetničkih dometa.

Svaka od ovih knjiga je zasebna, jer se ništa ne prelijeva iz jedne u drugu, sem ljepote i poezije, kao što se u vrtu nađu zajedno i ruža i karanfil i zumbul, i svaki od tih cvjetova je zaseban, drukčiji, ali svi – mirišu!

Miraš Martinović (r. 1952), pjesnik i romanopisac, izuzetna je pojava u crnogorskoj književnosti. Pojavio se 1974. zbirkom stihova *Mit o trešnji*, koju su mnogi pisci nosili sa sobom i čitali i kroz kuću i na ulici, u učionicama. (Za zbirku je odmah dobio nagradu «Lazar Vučković.») O tome ima i svjedočanstava u ponovljenom izdanju ove zbirke u Beogradu, 2009. godine. Profesorka Pušić kaže: «*Mit o trešnji* sam nosila kroz razrede u kojima sam predavala i čitala mnoge stihove učenicima... Njena mlečna svetlost i obilje ozona bili su mi potrebni da čistije dišem... Već u uvodnoj pesmi Miraš nam stavlja do znanja da zbirka pesama neće govoriti o voćki kao voćki, već je voćka uzeta kao metafora za vertikalni odnos prema životu – sa korenom duboko u zemlji i krošnjom u kojoj zanoći nebo i rodi se jutro, sa plodovima koji koji puput sazvežđa isijavaju radost življenja.»

I tu je ključ Martinovićeve literature. On ne bere cvijeće da pravi bukete nego, kao pčela, sisa med. O tome nalazimo jednu rečenicu i u romanu *Dioklitijsko zavještanje*: «**Ovo slovo ašte i grubo jest v videni, no sladko – jakože i pčela ljuta jest no plod je je sladak jest**». On se bavi suštinama. Tako je i bilo moguće da se on, koji nije ni arheolog ni istoričar, zaljubi i zadubi u našu antiku, da obilazi ruševine i iskopavanja, dru-guje sa onima koji to rade i inspiriše se na tim starinama na drugi način nego naučnici. I izvuče otud nekoliko uspjelih romana koji nijesu lišeni dokumentarnosti ali im nije cilj dokumentarnost nego razmišljanje o smislu života, o onome što je brinulo i uznemiravalo Sofokla i Cicerona, Homera i Teutu, kralja Agrona i vojskovođu Demetrija Hvarškoga, koji je bio komandant Teutine flote pa je, poslije poraza na Hvaru otišao Filipu Makedonskome; o onome o čemu su sanjali stanovnici Rizona, Agruvijuma, Butue, Doklee, Halate, Kolhi-nijuma-Olhini-juma-Ulkinijuma, koji su osnovali Kolhidani («a Colchis conditum» piše Plinije u *Naturalis historia*, III, 141), i njihovi osvajači, a što mi prepoznajemo kao naše da-našnje dileme. Da nema te vrsta kontakata između antike i nas, mi ne bismo razumjeli ni Šekspira a kamoli Eshila, Hesi-oda i Apolonija sa Rodosa.

Ovakav Martinovićev pristup prokrčio je put njegovim romanima i na jugoslovensko i na strano tržište (Albanija, Izrael, Italija). Iz romana *Putevi Prevalise* prevedeno je na jevrejski nekoliko priča i objavljeno u uglednim izraelskim časopisima. Taj je roman objavljen i u Italiji pod naslovom *Pietre di Montenegro* (Crnogorske stijene) u prijevodu Silvia Ferraria, u izdanju „Mesogea“ (Sredozemlje). *Teuta* je prevedena na albanski (2010) i autor je više dana bio gost Albanije, đe je doživio rijetke ovacije.

Po ovome romanu napravio je Slobodan Milatović pozorišnu predstavu, sa glumcima iz Hrvatske, Albanije, Italije i Grčke!

Osnovne karakteristike te literature su: brisanje granice između poezije i proze, prošlosti i sadašnjosti, snažno osjeća-nje istorijske vertikale i – jezička svježina.

Svi njegovi romani su – poeme, a u njegovoj poeziji ima proze, ali ne one koja remeti poetski postupak nego one koja je sama po sebi poezija, tako da joj drugi ukras ne treba. Še-me, staro dvije hiljade godina, koje je sada prokljalo, pred-stavlja tu vezu među stoljećima. Cvijet *Iris Illyrica*, koji opsuju antički autori, ima 200 vrsta. Prema ilirskoj legendi, kad se ova biljka ospe plavim cvjetovima, oživljavaju mrtvi. A kad je Teutino kraljevstvo propalo, cvijet je dobio boju njenih očiju. Teute odavno nema, ali na nas gledaju njene oči. To je taj spoj mrtvog i živog, bivšeg i savremenog koji nije niko tako uspješno i maštovito razvio kao Miraš Marti-nović. Miraš ne leti na krilima mašte neobavezno kao Žil Vern, koji piše o 20.000 milja pod morem, iako more niđe nije duboku više od 6 milja.

To je autor koji ne krije izvore koji ga inspirišu. U romanu *Teuta* na kraju je razgovor sa prof. Dyczekom i drugim čla-novima poljske ekipe koja je radila na risanskim Carinama. A tu su, u vazi staroj 30 vjekova našli zrno iz kojega je izra-stao Teutin cvijet. A za dokumentaciju o cvijetu autor je išao do Aristotelovoga učenika Teofrasta, do Marcelusa Vergilu-sa i Ovidija koji pominje cvijet „**iris koji nam donose iz Ilirije**“.

U romanu *Snovi o Doklei* nalazimo podatak da je sva ona imena iz Duklje prepisao arheolog Pravilović, a sve zapise preveo historičar umjetnosti i arheolog Jovan Martinović. Za roman *Dioklitijsko zavještanje* autor je prikupio sve objav-ljene tekstove o Vladimiru i Kosari, pored verzija Duklja-nina, od Petra Preradovića i Stevana Sremca do Aleksandra Popovića, mada otuda nije uzeo ništa, a od dr Vujičića, isto-ričara umjetnosti, koji je išao u Albaniju tragom Vladimirovih moštiju, tražio je dodatne informacije o tome. Takođe je naveo i ko mu je preveo crkvenoslovenske zapise. Za kratki tekst o knjeginji Desislavi koja je 1189. izbjegla iz Duklje i ustupila Dubrovniku dva jedrenjaka, čekao je mjesecima da se taj dokumenat vrati niz Zagreba u Dubrovnik, jer je bio na konzervaciji. I od nas uzima građu i podatke, a na margi-nama *Knjige kraljeva* navodio je mnoge zanimljive i funk-cionalne citate, od Evripida do poljskog pjesnika Zagaje-vskog, a na kraju knjige *Govor kraljeva* ima i poglavlje *Komentari i sudbine*. Ovakvi podaci imaju svoju estetsku funkciju, jer oslobađaju autora od faktografskog prosede, a uvjeravaju čitaoca da je sve to, iako plod mašte, utemeljeno na izvorima.

Prateći Miraševo interesovanje za arheološka iskopavanja, nje-gove kontakte sa arheolozima, našim i stranim, njegovo intere-sovanje za starine na licu mjesta, njegova putovanja i traganje za literaturom o tim starinama, lakše smo shvatili otkud toliko preciznosti u nečemu što je, prividno, samo tvorevina mašte. Recimo, Druga rimska legija u Rizonu i okolini traži grob kraljcie Teute. I pije vino pomiješano sa vodom (2004, 162). To je precizan podatak. Ta navika prešla je na Apenine iz Grčke, dđe se nije pilo cijelo vino, zato što je bilo ružno da se vidi pijan čovjek, pa je u itali-janski jezik ušla imenica *bevanda = piće*, a to je isto što i slovensko *pivo, ono što se pije*, kao što je *pecivo* ono što se peče. Takođe, sas-vim precizno opisan je kult kamena koji je, po predanju, spušten s neba (2004, 154-159) i molba nebu da padne kiša...

Dakle, njegova mašta polijeće kao tica iz realnoga, historij-skoga gnijezda, napravljenoga od činjenica.

Karakteristika ove poetske proze i prozne poezije jeste du-binska ljubav prema Zemlji, i ta historijska vertikala ispre-pletana je, kao bršljan sa drvetom, koje predstavlja Zemlju u njenom historijskom kontinuitetu. Ali. to je izvedeno bez gru-bih šavova, jednako kao i bez sakrivanja, elegantno, mašto-vito, tako da su mnogi tek dan-dva nakon čitanja shvatili da to nije samo priča o davnim nego i o našim vremenima.

Naravno, grubo miješanje starinskoga i savremenoga jezika riješeno je tako da su starinski citati izdvojeni kao moto na početku poglavlja, ili su citati u tekstu.

I kada dobar poznavalac stare i novije historije otkrije u ovim knjigama rečenicu, stih ili legendu koja kao da se odnosi na neki poznati, savremeni slučaj ili problem, o jeziku, narodnoj poeziji,

istoriji to ne razbija kazivanje o drevnim ljudima i događajima, nego podseća na mogućnost da se mnoge pojave ciklički ponavljaju, u spiralnome razvoju čovječanstva, što je pominjao i Engels. A ponavljanje nevolja, kao što je opsada Duklje i opsada Crne Gore u vrijeme Venecije i Otomanske imperije, izdaja u Duklji i izdaja u novije doba, upućuju na kontinuitet i opsade i odbrane.

Zar nijesu stihovi poljskog pjesnika Zagajevskog na zapanjujući način primjenljivi na crnogorski slučaj:

**Bože, molimo te das istrajemo,
I dopusti nam da sačuvamo svoj jezik i svoje pjesme...
Ti bože znaš koliko smo mali, ali te molimo ne dopusti
Da se naša veličina ugrozi.**

Evo drugoga primejra. Miraš priča o događajima u opsjed-nutoj Duklji:

„Iraklije je tražio vizantijska znamenja. Doklejska je poricao. Uprkos činjenici da su mu najbliži srodnici stradali u jednoj rani-joj kaznenoj ekspediciji, pogubnoj po Dokleu.“(„Snovi o Dok-lei“, 237)

Za ovo se može naći potpuna analogija. Bivši crnogorski predsjednik Momir Bulatović predstavljao je srpsku struju u Crnoj Gori, iako su upravo Bulatovići iz Rovaca najviše stradali u borbi protiv srpske okupacije Crne Gore 1918. godine.

Da li to smeta romanu? Ne smeta. Bitno je da Miraševa priča, ni po atmosferi događanja, ni po logici događanja, ne iskače kao slomljena kost u ruci iz konteksta kazivanja, da je pot-puno uvjerljiva. Upostalom, da se istorija ponavlja, pisao je i Marks.

Iako živi u gradu i radi u novinarstvu, što je za pisca opasno, jer novinarstvo kao i uopšte život u gradu osiromašuje au-torov jezik (o čemu je više puta pisao Skerlić), a u puku je, što veli Ljubiša, „**matica i kovnica jezika**“, on se tome opire jako uspješno, jer nosi u sebi bogatstvo zavičane leksike, tako da za sve što mu zatreba - nađe pravu, svježju riječ.

Ove njegove dvije knjige pjesama su zbirke istorijskoga cvijeća, bršljan u stihu koji se penje od Ilira i Vojislavljevića do nas. U tom smislu karakteristična je pjesma «Kad umrije Gospodar» u *Govoru kraljeva*. Da ne bi Agarjani otkrili i os-krnavili grob Ivana Crnojevića, svako ga je selo sahranjivalo « **s plačem i lelekom i čitavim ceremonijalom kakav dolikuje Gospo-daru!** I kada su se neprijatelji lukavo, kao usput raspi-tivali: **đe je njegov grob, Crnogorci bi odgovarali :»U Crnoj Gori!»**

Nalazeći sabešednike u Homeru, Euripidu i Sofoklu, preko Dukljanina i Jovana Zonare, Šekspira i Novalisa, do Bajrona i vladike Save i Vasilija, Njegoša, Nikosa Kazancakisa i veli-kog savremenog poljskog pjesnika Adama Zagajevskog, Mi-raš sa njima pravi hor, da ne bi pjevao sam. Euripid je pi-sao:»**Drago je sjenima da pohađaju bližnje, pa makar da noć traje**«. Siprijan Rober, 1844. piše o Obodskoj pećini, u kojoj spava Gospodar Ivan Crnojević, kojega će vile probuditi čim to bude božja volja.

Ako neko studira arheologiju 5-6 godina i diplomira, dobija zvanje arheologa. Ali ako neko trideset godina, iz ljubavi prema starinama i neke filozofske veze sa njima, proučava ovu materiju, nema *zvanje* ali ima *znanje*. I još ako je pjesnik i romanopisac, on će umjeti da prenese na čitaoce to svoje osjećanje, te svoje *snove* i *sudbine* davno izumrlih ljudi i davno oburdanih gradova, pa će nam pričati mnogo toga što ne znamo ni mi koji stalno drugujemo s knjigom, jer za nas je ruševina – kamen a smrt, kao vojnički pasulj - obavezno slje-dovanje.

Miraš Martinović je takav *čarobnjak*, da vaskrsava sve to što je nestalo, da nas kao strpljivi i obaviješteni vodič uvede na ulice, trgove, amfiteatre i bojišta, đe se ponovo začinju one stare ljubavi i oni stari ljudi, đe se trguje i tuguje, čitaju pje-sme i smrtne presude. Krv teče u venama; krv se proljeva u arenama i mi, začuđeni ovom čarolijom, i zaplašeni ovom strahotom, vidimo

da vrijeme ne postoji, jer sve je isto, od-nosno, sve se ponavlja, samo se mijenjaju imena ljudi, mjesta i bogova. Ali da nije tako, mi ne bismo razumjeli ni Sumere, koji su prije sedam hiljada godina tugovali nas svojim razrušenim gradovima Urom i Urukom, jednako kao i hrišćani nad ostacima Jerusalima, Španci – Gernike a Njemci – Drezden-ske galerije, kada je Gerhard Kelerman zapisao: **”Ako je neko zaboravio da plače, naučite to ponovo gledajući srušeni Drezden”**. Da nije tako ne bismo imali iste osjećaje gladi, straha, lju-bavi, zavisti i cijela istorija bila bi nam nerazumljiva.

Kad smo bili u Kelnu, poslije velikih poplava, da obiđemo katedralu do čijih je dveri bila dospjela voda, videli smo na svakih sto metara mostove između Njemačke na jednoj i Francuske na drugoj strani. Te su zemlje često ratovale, a ti mostovi služe da se ratovi zaborave i obesnaže, pa Švabice idu na jednu stranu preko rijeke za parfeme a Francuskinje na drugu stranu da probaju hamburgere.

Knjige Miraša Martinovića liče na te mostove, s tom raz-likom što one ne povezuju samo zemlje već i mnogo više – epohe u istim zemljama.

Čarolija ovih priča je u svježini motiva koji nas ople-me-njuju.

Graditelji Daorsona, na primjer, pobijeni su zato da ne bi ozidali sličan gtrad. U Municipiumu S (Saloniana) kod Plje-valja na urni piše: **”Razbij urnu u kojoj sam zarobljen”!** Gencijeva vojska vidi da ne može da izbjegne poraz, ali zna da može da izbjegne sramotu zarobljavanja. Zato na čelu te vojske nastupaju frulaši i kako koji gine, onaj koji je marši-rao iza njega uzima njegovu frulu i svira, kao što se uzima barjak od poginuloga barjaktara. Rimljani odapinju strijele, ubijaju frulaše ali vojska i dalje maršira i svira. To je čitava jedna poema. Kao da je Gorki mislio na njih kad je pi-sao: **”Bezumlju hrabrih mi pjevamo pjesmu”!**

Prisustvo mrtvih među živima najčešća je tema ovih legendi a najjezgrovitije je iznesena u legendi o Halati, koja je nekad postojala na mjestu današnje Podgorice. A najsnažnije je u toj legendi nije to što autor sanja nekadašnje ljude, čuje nji-hove glasove, uzdahe, jadikovke što se kamenje njihovoga grada raznosi za privatne kuće i drugi grad, nego to što oni koji tamo žive čuju te glasove!

Da li je ovo stvarno ili izmišljeno? Ostajemo i dilemi, ali nam to ne smeta da ovo doživimo kao *poetsku stvarnost*, onu koju pravi pjesnik i romanopisavc stvara, a koja je slična *fak-tičkoj stvarnosti*. A to je ključ upotrijebljen već u *Bibliji*, đe piše da je Bog stvorio čovjeka **“po obličju svojemu”**. Dakle, ova *poetska stvarnost*, po obličju *faktičke stvarnosti* pred-stavlja onu čaroliju koju nalazimo u svakoj velikoj literaturi, pa i u knjigama Miraša Martinovića.

Zato bi objavljivanje ovoga ciklusa na istome mjestu, u istoj opremi imalo atraktivnost i kao cjelina i kao niz bisera.

Akademik
Radoslav Rotković